

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ВИХОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

PECULARITIES OF FORMING OF POLICULTURAL DECENCY OF STUDENTS IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

У статті досліджено та теоретично обґрунтовано особливості полікультурного виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу. Окреслено зміст полікультурного виховання, під яким розуміють систему полікультурних знань, цінностей, переконань, яка виявляється у конкретній поведінці та передбачає урахування інтересів різних національних і множини різномірних культур. На основі проведеного аналізу теорії та практики полікультурного виховання студентів в освітньо-виховному середовищі вищого технічного навчального закладу сформульовано основні функції полікультурного виховання студентів:

- виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей;
- оволодіння студентами національною культурою;
- розвиток вмінь та навичок продуктивної взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння;
- усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості;
- формування уявлень про різноманітність культур і їх взаємозв'язок.

Подано визначення понять «полікультурна освіта». Обґрунтовано доцільність полікультурної освіти для пробудження духовних почуттів студентів, сприйняття та формування духовних цінностей та полікультурної вихованості студентів. З метою оптимізації процесу полікультурного виховання та формування у студентів полікультурної вихованості виокремлено компоненти полікультурної вихованості. Мотиваційний компонент відображає ідеальний результат, який може бути представлений у вигляді сформованої полікультурної вихованості. Знаннєвий передбачає наявність знань (з погляду полікультурності) про людські взаємини, засвоєння студентами знань, умінь, навичок, необхідних для формування полікультурної вихованості. Ціннісний має на меті прищеплення соціально-настановчих і ціннісно-орієнтованих схильностей студентській молоді до інтеркультурної комунікації та обміну, розвиток толерантності стосовно інших суспільств, народів, культур і соціальних груп. Ситуативний (оскільки у нас немає можливості роками спостерігати за поведінкою студентів і випускників) дає змогу за допомогою ситуативних завдань виявляти можливу поведінку студента і визначати характеристики його полікультурної вихованості. Рефлексивний компонент базується на процесі самопізнання, самоаналізу й усвідомлення власної діяльності, а також на сприйнятті себе ніби збоку, очима інших людей.

Виділено інтегровані педагогічні принципи формування змісту полікультурного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів, відповідно до виділених компонентів полікультурного виховання. Окреслено три основних загальнонаукових підходи, на яких базується моделювання полікультурного виховання студентів

ВТНЗ – культурологічний, синергетичний та інтегративний.

Ключові слова: полікультурне виховання, полікультурна освіта, полікультурна вихованість, особливості полікультурного виховання, ВТНЗ, полікультурний світогляд, освітньо-виховне середовище, полікультурне суспільство, компоненти полікультурної вихованості, духовні цінності.

Peculiarities of polycultural education of students in educational environment of higher technical educational establishment are researched and theoretically grounded in the article. It is also indicated that they require complex implementation with the application of environment-based approach. The objective of polycultural education is determined. It lies in education of individuals who preserve their social and cultural identity, aim at assimilating other cultures, respect other cultural and ethnical communities, who are able to live in piece and harmony with representatives of different nationalities, races and religions.

The essence of polycultural education is outlined. It involves a system of polycultural knowledge and skills, values, beliefs which manifests itself in a particular behavior style and suggests taking into consideration interests of other nationalities and cultures.

The following peculiarities of polycultural education of students are formulated on the basis of the analysis of theory and practice of polycultural education:

- polycultural orientation of interests and professional activity of students;
- education of culture and tolerance to representatives of different cultures;
- forming of basic polycultural competence and behavioral patterns in the process of professional activity.

– potentialities of polycultural education on the example of historical progress of science and engineering in their cultural aspect.

Main trends in the development of education are identified. They are: emphasizing a national component in education; preserving national traditions among ethnic groups; activation of ethnic identification processes; forming of national mentality; increasing religious effect on education; realization of special programs in the field of civil, patriotic and international education.

The notions of “corporate culture” and “educational environment” are defined. Educational environment of higher educational establishment is a specially organized space for education of an individual where his qualified professional training is provided as well as values and living standards are formed. The influence on forming polycultural competence of students are grounded. Historical views on the role of educational environment are identified.

Key words: polycultural education, polycultural competence, peculiarities of polycultural education, higher technical educational establishment, corporate culture, educational environment, polycultural society, educational space, environment-based approach, moral values.

УДК 377.1:37.013.43
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.2.29>

Цимбрило С.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Зміст полікультурної підготовки *студентів* у вищому технічному навчальному закладі насамперед відбиває процес прогресивних змін якостей особистості майбутнього інженера. Цей прогрес можливий лише за умови дотримання системності і структурної гнучкості в побудові змісту загальнокультурної підготовки в технічній школі та визначенні системи педагогічного впливу на особистість студента у класичній тріаді – освіта, навчання, виховання, де провідним визнається виховання [4]. Полікультурне виховання зорієнтоване на виховання людини, здатної до активної й ефективної життєдіяльності в багатонаціональному і полікультурному суспільстві, яка знає свою рідну культуру і поважає культуру інших, якій властиве вміння жити у мирі та злагоді з людьми різних національностей, рас та віросповідань.

Полікультурна освіта у вищому технічному навчальному закладі спрямована на підвищення рівня освіченості студентів та їх успішній реалізації в полікультурному середовищі.

Основними функціями полікультурного виховання є виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, оволодіння студентами національною культурою, розвиток вмінь та навичок продуктивної взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння, усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості, формування уявлень про різноманітність культур і їх взаємозв'язок.

Низка наукових праць присвячена питанням: полікультурного виховання та освіти (Л. Барановська, Ю. Бахтін, А. Бенкс, К. Беннет, В. Болгаріна, Д. Вешбурн, Л. Голік, П. Горські, К. Грант, О. Гукаленко, Я. Гулецька, В. Гуров, В. Давидов, Г. Даутова, О. Джурицький, Г. Дмитрієв, О. Дубовик, В. Єршов, Л. Ібрагімова, П. Каптерєв, В. Кемінь, Я. Коменський, М. Красовицький, В. Кукушкін, Н. Лавриченко, І. Лощенова, В. Макаєв, З. Малькова, Т. Менська, В. Міттер, С. Ньюто, Г. Палаткіна, Т. Пантюк, А. Перотті П. Ремсі, Т. Рюлькер, В. Скотний, К. Слітер, А. Солодка, О. Столяренко, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Н. Якса); теоретичним основам виховання (І. Бех, А. Бойко, В. Бойченко, Г. Ващенко, О. Вишневський, А. Вихрущ, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Козловська, А. Максименко, Л. Оршанський, М. Пантюк, Н. Скотна, В. Сухомлинський, М. Чепіль). Особливе місце посідають дослідження проблем виховання у полікультурному середовищі навчального закладу (Л. Гончаренко, О. Грива, Г. Даутова, В. Долженко), питання культурологічної підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів (Г. Белугіна, О. Вознюк, Ф. Каган, О. Картавих, Н. Підбуцька, О. Романовський, Л. Товажнянський, Д. Чернілевський, З. Шевців) та формування полікультурної компетентності

(Р. Агадуллін, Л. Голік, О. Гуренко, В. Кузьменко, Н. Лебедева, Л. Перетяга Т. Поштарьова).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Всебічний та ретельний аналіз із сучасних досліджень дозволив виокремити основні положення, які полягають у тому, що полікультурне виховання спрямоване на формування у студентів певних особистісних якостей, що виявляються у відповідній поведінці, у ставленні до інших людей, до себе самого, тобто на досягнення належного рівня вихованості, а саме полікультурної вихованості, формування якої є одним із основних завдань полікультурної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідники, головним чином, зосереджуються на обґрунтуванні загальних теоретичних основ виховання. При цьому недостатньо уваги приділяється пошукам сутності, структури, критеріїв, показників, рівнів і компонентів полікультурної вихованості студентів та обґрунтуванню принципів моделювання полікультурної вихованості студентів вищих технічних навчальних закладів, а тому означена проблема залишається однією із найактуальніших у педагогічній теорії та практиці, що змушує як науковців, так і практиків шукати ефективні шляхи, форми, методи й засоби успішного її розв'язання.

Мета статті полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні поняття «полікультурна вихованість»; виокремленні компонентів полікультурної вихованості студентів та інтегрованих педагогічних принципів формування змісту полікультурного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів відповідно до виділених компонентів полікультурної вихованості.

Виклад основного матеріалу. Полікультурну освіту слід розглядати як частину педагогічних зусиль, що забезпечують культурно-соціальну ідентифікацію особистості, відкриті іншим культурам, національностям, расам, віруванням [1].

Інтерпретація *полікультурної освіти* особистісно орієнтованого типу в дослідженнях О. В. Гукаленко розкривається як забезпечення в освіті гармонії загальнолюдської, інтернаціональної, національної та індивідуально-особистісної культур. Полікультурна освіта покликана забезпечити формування в учнівської та студентської молоді уявлень про різноманіття культур у власній країні та світі, позитивного, толерантного ставлення до культурних відмінностей; розвивати уміння і навички продуктивної взаємодії з носіями інших культур, виховувати особистість у дусі терпимості, гуманності, миролюбності [2].

Результатом полікультурного виховання є **полікультурна вихованість** – інтегративна якість особистості, що відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- і макрорівні та включає

сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, установок, які виявляються у конкретній поведінці, а також виступають невід'ємними складовими цілісної особистості.

Загалом вихованість буває загальна, культурна, професійна, екологічна, естетична, етична, демократична, економічна, фізична та ін. Вона виявляється в її адаптації до цивілізованого життя у суспільстві, в любові до Батьківщини, навколишньої природи, сім'ї, в гармонійності духовних і матеріальних потреб, соціальній активності, відповідальності, працьовитості, пошані до закону, правильності користування правами і свободами, гуманності, безперервному прагненні до повної самореалізації, самоствердження й індивідуального самовираження у згоді з особистісними і суспільними інтересами. Характерна для вихованості й самоусвідомлення людини – «схильність і уміння правильно оцінювати себе в соціумі, в думках дивитися на себе збоку, очима інших людей, передбачати своє майбутнє і спрямовувати свої зусилля в нього» [6, с. 60–61].

Полікультурна вихованість найбільшою мірою характеризує людину як громадянина суспільства, світу, носія, захисника, творця *етнокультурних і загальнолюдських цінностей* – *духовних, світоглядних, етичних, гуманних, демократичних, правових, екологічних, естетичних, трудових та ін.* – у їхніх цивілізованих якісних показниках. Вона основа життєвої спрямованості людини, інтегрованості в життя суспільства і його певні соціальні групи.

В. С. Заслуженюк та В. В. Присакар виокремлюють основні *компоненти формування полікультурності*, які доцільно враховувати у змісті навчально-виховного процесу. До цих компонентів вони відносять:

- виховання почуття приналежності до єдиного народу України, відповідальність за долю поліетнічної батьківщини;
- формування національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гордості й утвердження їх як головних принципів виховання;
- сформованість психічних установок на повагу, терпимість до людей з іншими звичками, іншим менталітетом і насамперед до тих, чії представники входять до контактуючих національних груп;
- всебічний розвиток толерантності в міжетнічних стосунках, подолання як зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій, так і їхньої абсолютизації;
- подолання проявів національного нігілізму та націонал-шовінізму, усунення причин, що їх породжують;
- утвердження духовності, поваги і прихильності до загальнолюдських цінностей [3, с. 66].

Виходячи з вищесказаного, ми виокремлюємо **компоненти полікультурної вихованості** студентів вищого технічного навчального закладу.

Мотиваційний компонент відображає ідеальний результат, який може бути представлений у вигляді сформованої полікультурної вихованості. *Мотиваційний фактор сприяє формуванню мотиваційно-пізнавальних, ціннісних, світоглядних, поведінкових характеристик особистості.* Відбувається формування соціально-настановчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей студентів до інтеркультурної комунікації та обміну, розвиток толерантності щодо інших суспільств, народів, культур і соціальних груп.

Завданням мотиваційного компонента є усунути негативне ставлення до полікультурності, активізувати позитивні складові, сформувані мотиви до полікультурних знань, переконань, поведінки тощо.

Знансвий компонент передбачає наявність знань (з погляду полікультурності) про людські взаємини, засвоєння студентами знань, умінь, навичок, необхідних для формування полікультурної вихованості. Він передбачає врахування полікультурного елементу в навчальних планах і програмах, їх доповнення темами полікультурного спрямування, а також збагачення навчальних предметів етнічним, народознавчим змістом, засвоєння зразків і цінностей національної та світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних держав і народів.

Інтегрований зміст навчання, що містить значний особистісно-розвивальний потенціал, формує у студентів уміння і бажання осмислено в комплексі пізнавати ті чи інші процеси, явища; уміння порівнювати альтернативні погляди; здійснювати правильний вільний вибір; критично мислити, оцінювати і творчо вирішувати проблеми; організаційно-методичне забезпечення умов виховання у процесі навчання, що передбачає добір методів, прийомів і засобів для реалізації інтегрованих завдань навчання та виховання; психологічна, педагогічна та методична компетенція викладача, його загальна культура.

Ціннісний компонент передбачає формування соціально-настановчих та ціннісно-орієнтованих схильностей студентської молоді до інтеркультурної комунікації та обміну, розвиток толерантності щодо інших суспільств, народів, культур і соціальних груп. Становлення особистості студента в умовах інтегрованого навчання, формування особистісних якостей (розумових, моральних, естетичних) забезпечує комплексна методика інтегрованого навчання (змістовий блок), який займає провідне місце у структурній моделі виховання особистості.

Полікультурний світогляд. Формування полікультурного світогляду відбувається на основі

залучення до багатства думок, почуттів попередніх поколінь і сучасних тенденцій, з урахуванням відкритості до світової культури, спрямованої на глибоке опанування національних надбань. Важливо запобігати стандартизації свідомості, впливу «масової культури», яка виступає сурогатом культури, дегуманізації мистецтва, кіно, музики тощо.

Вона має поєднуватися з вихованням смаку до культури на вищих зразках світової та національної культур передбачає виховання взаємоповаги до проявів інокультурності й виявляється у формуванні позитивного ставлення до етнокультурного різноманіття світу.

Ситуативний компонент (оскільки ми не маємо можливості роками спостерігати за поведінкою студентів та випускників) дає за допомогою ситуативних завдань виявляти можливу поведінку студента і визначати характеристики його полікультурної вихованості. Він забезпечується послідовною реалізацією трьох підходів: перший – передбачає формування знання з питань полікультурної освіти; другий – оволодіння адекватним стилем спілкування в умовах моделювання полікультурної навчально-виховної ситуації; третій – формування вмінь і готовності реалізувати засади полікультурного виховання на практиці.

Діяльнісна складова цього компонента передбачає уміння та навички дотримання основних правил культури поведінки і культури спілкування у міжособистісних взаєминах (ґрунтуючись на засадах полікультурності); вміння контролювати і здійснювати корекцію хибних проявів та можливих порушень; вміння вибудовувати діалогічне спілкування, застосовувати тактику запобігання конфліктним ситуаціям чи конструктивне їх розв'язання, активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

Рефлексивний компонент. Невід'ємною складовою полікультурної особистості виступає рефлексія – процес самопізнання, самоаналізу й усвідомлення своєї діяльності та ставлення немовби збоку, очима інших людей.

Сутність реалізації таких ідей полягала в тому, що процес самопізнання відбувався завдяки залученню студентів до різних видів діяльності, участі у колективних творчих справах, адже студент не може пізнати свої можливості поза практичною діяльністю.

Спираючись на розробки системи педагогічних принципів (Ю. Бабанський, М. Скаткін та ін.), а також на теоретичні засади роботи «Виховання в процесі навчання: інтегративний підхід» [5], ми виводимо **інтегровані педагогічні принципи формування змісту полікультурного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів**, відповідно до виділених компонентів полікультурного виховання:

1. **Принципи формування мотиваційного компонента:** природовідповідності, опори на позитивне у студентів, зв'язку теорії з практикою професійної діяльності, зв'язку з життям.

2. **Принципи формування знаннєвого компонента:** розумовідповідності, доступності знань, міжпредметної взаємодії полікультурних знань, диференціації знань відповідно до індивідуальних запитів і потреб студентів, професійної спрямованості культурологічних знань, культурологічної спрямованості професійних знань.

3. **Принципи формування ціннісного компонента:** гуманізації, історизму, усвідомлення змісту, цілісності системи вищої технічної освіти.

4. **Принципи формування ситуативного компонента:** єдності особистості, середовища, діяльності й поведінки, виховання в діяльності, виховання в колективі, гармонізації.

5. **Принципи формування рефлексивного компонента:** культуровідповідності, працьовитості, самоудосконалення, самореалізації системності.

Можна говорити про розвиток полікультурного мислення як особливу складову мислення студента. З цієї метою необхідно передбачити: формування уявлень про культурне, національне, релігійне *різноманіття* світу і необхідність приймати це різноманіття як даність; визнання *права* за всіма народами і культурами на свою самобутність; оволодіння спеціальним *понятійним* апаратом, який дасть змогу описувати себе та інших в культурному різноманітті. Теоретичне обґрунтування, розробка та впровадження моделі базувалися на таких трьох основних загальнонаукових підходах:

1) **культурологічний** – як основа полікультурного підходу,

2) **синергетичний** – виходячи з урахування умов освітньо-виховного середовища ВТНЗ і відкритості системи навчання та виховання,

3) **інтегративний** – виходячи з інтегративної природи самого явища полікультурності.

У деяких конкретних випадках ми спиралися на підходи, які відгравали важливу допоміжну роль, а саме: **діалогічний, країнознавчий, українознавчий, лінгвокраїнознавчий тощо.**

Висновки. Полікультурне виховання сприяє зниженню соціального напруження в суспільстві. Воно формує індивіда, який готовий до міжкультурного діалогу, розширює можливості полікультурного простору та створює умови для розвитку особистості.

Результатом та необхідною складовою полікультурної освіти є полікультурна вихованість – інтегративна якість особистості, що відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- і макро-рівні та включає сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, установок, які виявляються у конкретній

поведінці, а також виступають невід'ємними складовими цілісної особистості. Формування полікультурної вихованості є складним процесом. Для того, щоб цей процес був більш ефективним, він повинен здійснюватись цілеспрямовано. З цією метою було виокремлено компоненти полікультурної вихованості студентів вищого технічного навчального закладу. Мотиваційний відображає ідеальний результат, який може бути представлений у вигляді сформованої полікультурної вихованості. Знаннєвий передбачає наявність знань (з погляду полікультурності) про людські взаємини, засвоєння студентами знань, умінь, навичок, необхідних для формування полікультурної вихованості. Ціннісний має на меті прищеплення соціально-настановчих і ціннісно-орієнтованих схильностей студентській молоді до інтеркультурної комунікації та обміну, розвиток толерантності стосовно інших суспільств, народів, культур і соціальних груп. Ситуативний (оскільки у нас немає можливості роками спостерігати за поведінкою студентів і випускників) дає змогу за допомогою ситуативних завдань виявляти можливу поведінку студента і визначати характеристики його полікультурної вихованості. Рефлексивний компонент базується на процесі самопізнання, самоаналізу й усвідомлення власної діяльності, а також на сприйнятті себе ніби збоку, очима інших людей.

Також виділено інтегровані педагогічні принципи формування змісту полікультурного виховання студентів вищих технічних навчальних

закладів, відповідно до виділених компонентів полікультурного виховання.

Виокремлено три основних загальнонаукових підходи, на яких базується моделювання полікультурного виховання студентів ВТНЗ – культурологічний, синергетичний та інтегративний.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васютенкова И. В. Социальное здоровье личности в поликультурной образовательной среде. *Здоровье и образование* : материалы IV науч.-практ. конф./ отв. ред. Г. Е. Гунн. СПб. : ЛОИРО, 2007. 236 с.
2. Гукаленко О. В. Теоретико-методологические основы педагогической поддержки и защиты учащихся-мигрантов в поликультурном образовательном пространстве : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – Ростов н/Д., 2000. 36 с.
3. Заслуженюк В. С. Формування у школярів культури міжнародного спілкування. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 66–74.
4. Картавих О. В. Аксиологічні основи формування загальної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2002. 17 с.
5. Козловська І. М. Інтегративний підхід як загальнонаукова методологія в педагогічній науці: прогностичний аспект. *Неперервна освіта: теорія і практика*. 2003. № 1. С. 59–68.
6. Столяренко А. М. *Общая педагогика* : учебн. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 479 с.
7. Столяренко А. М. *Психология и педагогика* : учебн. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 423 с.